Turkish Studies *Economics, Finance, Politics*

Volume 14 Issue 2, 2019, p. 465-481

DOI: 10.29228/TurkishStudies.22891

ISSN: 2667-5625

Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş:* 06.04.2019

✓ *Accepted/Kabul:* 10.06.2019

✍ *Report Dates/Rapor Tarihleri:* Referee 1 (15.04.2019)-Referee 2 (20.05.2019)

This article was checked by iThenticate.

POLİTİK İSTİKRAR VE EKONOMİK BELİRLEYİCİLER ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ: AVRUPA BİRLİĞİ ÜYESİ MERKEZİ VE DOĞU AVRUPA GEÇİŞ EKONOMİLERİ*

*Yavuz ÖZEK***

ÖZ

Bu çalışmada, 2002-2017 yılları arasında Avrupa Birliği üyesi 10 Merkezi ve Doğu Avrupa geçiş ekonomisinde (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Estonya, Letonya, Polonya, Litvanya, Slovenya, Slovakya, Romanya, Bulgaristan), politik istikrar ve ekonomik belirleyiciler arasındaki ilişki Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi kullanılarak analiz edilmiştir. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin kullanıldığı analizde, bağımlı değişken olarak politik istikrar, bağımsız değişken olarak ise ticari açıklık oranı, kişi başı gayri safi yurtiçi hâsıla oranı, işsizlik oranı, tüketici fiyat endeksi ve ülkelerin Avrupa Birliği'ne tam üyeliklerini göstermek amacıyla kukla değişken kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre Ticari açıklık oranından politik istikrara Bulgaristan ve Estonya ekonomilerinde anlamlı bir nedensellik tespit edilmiştir. Diğer yandan Litvanya ve Polonya ekonomilerinde tüketici fiyat endeksinden politik istikrara; Letonya, Estonya ve Slovenya'da ise işsizlik oranından politik istikrara anlamlı bir nedensellik tespit edilmiştir. AB'ye üye olma durumuna istinaden oluşturulan kukla değişkenden politik istikrara ise Litvanya, Letonya ve Slovenya ekonomilerinde nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Kişi başı gayri safi yurtiçi hâsıla oranından politik istikrara ise ülkelerin hiçbirinde nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Politik İstikrar, Avrupa Birliği, Geçiş Ekonomileri, Panel Nedensellik Testi

* Bu çalışma, Dr. Öğr. Gör. Yavuz ÖZEK'in "Avrupa Birliği Üyesi Geçiş Ekonomilerinde Politik İstikrarın Makroekonomik Belirleyicileri" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

** Dr. Öğr. Gör., Fırat Üniversitesi, E-posta: yozek@firat.edu.tr

**CAUSALITY RELATION BETWEEN POLITICAL STABILITY AND
ECONOMIC DETERMINANTS: EUROPEAN UNION MEMBER
CENTER AND EASTERN EUROPEAN TRANSITION
ECONOMIES**

ABSTRACT

In this study, the relationship between political stability and economic determinants in 10 Central and Eastern European transition economies that are members of European Union (Czech Republic, Hungary, Estonia, Latvia, Poland, Lithuania, Slovenia, Slovakia, Romania, Bulgaria) between 2002-2017 was analyzed using the panel causality test developed by Emirmahmutoğlu and Köse (2011). In the analysis dependent and independent variables were used. Political stability was used as the dependent variable whereas commercial openness ratio, gross domestic product per capita, unemployment rate, consumer price index and the dummy variable deployed in order to show the countries' full membership to the European Union. According to the results of the analysis significant causality was identified in Bulgaria and Estonia economies from trade openness to political stability. On the other hand, significant causalities were identified in Lithuanian and Polish economies from consumer price index to political stability, and from unemployment rate to political stability in Latvia, Estonia and Slovenia. In Lithuania, Latvia and Slovenia economies causality was determined from the dummy variable created based on the membership of the European Union to political stability. There is no causal relationship between the gross domestic product per capita and political stability in any country.

STRUCTURED ABSTRACT

Whether or not political factors have an impact on the economy has been the subject of many investigations for many years. According to the “new political macroeconomics” discipline, which emphasizes the impact of political factors on the economy, political factors are effective on growth as well as economic factors. According to this discipline, approaches that explain the differences in development between economies and the factors that affect growth as only the economic factors are insufficient.

There are many economic and political factors affecting economic performance. Political stability is also one of the important political factors. Especially in recent years, increasing international integration has made this concept even more important. It is important to have a politically stable structure in order to ensure sustainable growth in economies, to eliminate uncertainty and to provide a safe and predictable environment for investors. When the studies on the subject are examined, there is no general definition since political stability is not measurable. The absence of situations that would lead to political instability in an economy indicates the existence of a politically stable structure.

The concept of political stability is also an important concept for the 10 Central and Eastern European countries examined in the study. The transition from a centrally planned system to a market economy has

integrated these economies with the outside World and eliminated trade barriers. Moreover, the efforts of these economies, which are members of the European Union, in fulfilling the criteria required by the Union in the accession process of full membership contributed to the acceleration of this integration by creating the economic and political infrastructures of the countries. In particular, the removal of trade barriers within the union has facilitated adaptation to free market conditions. As a result of this transformation, a politically stable structure gains significant importance in order to keep up with the market conditions and compete with other economies.

The effect of the policies implemented in order to have a politically stable structure of an economy cannot be seen in the short term. It can take a long time to get positive results from these policies. For this reason, policy executives should be aware of this and not expect results in the short term. The existence of political stability in an economy is closely related to the stability of government. Frequent government changes are undesirable for political stability. Research on the subject supports the view that frequent government changes increase instability. It is important for a politically stable structure that government changes take place during the election period without any extraordinary circumstances and that no uncertainty occurs.

In this study, the relationship between political stability and economic determinants is examined in the 10 Central and Eastern European countries (Czech Republic, Hungary, Estonia, Latvia, Poland, Lithuania, Slovenia, Slovakia, Romania, Bulgaria) which emerged with the collapse of the Soviet Union considering the full membership dates of these countries. The analysis period in which annual data is used covers the period 2002-2017 due to data constraint. Panel causality test developed by Emirmahmutoğlu and Köse (2011) was used as the analysis method. In the analysis dependent and independent variables were used. Political stability was used as the dependent variable whereas commercial openness ratio, gross domestic product per capita, unemployment rate, consumer price index and the dummy variable deployed in order to show the countries' full membership to the European Union.

In the study, in which the causality relationship was examined for each horizontal section forming the panel, according to the panel causality test results based on the panel vector autoregression model developed by Emirmahmutoğlu and Köse (2011): in Bulgaria and the Slovak Republic, causality has been achieved from political stability to per capita gross domestic product. However, there is no causality from per capita gross domestic product to political stability in any country. In Bulgaria and Estonia, there is causality from political openness to trade stability. However, there is no causality from political stability to commercial openness. The Lithuanian and Polish economies have causality from the consumer price index to political stability. There is no causality from political stability to consumer price index in these countries. In the countries of Lithuania, Latvia and Slovenia, there is causality from the dummy variable that shows accession to the European Union to the political stability, while there is no causality from the political stability to the puppet variable that shows accession to the European Union. In the economies of Latvia, Estonia and Slovenia there

is a causality from unemployment rate to political stability. Moreover, in the economies of Bulgaria, the Czech Republic, Latvia, the Slovak Republic, Hungary and Poland, there is a causality from political stability to unemployment rate. As a result of the panel causality test, it was determined that there is a bi-directional causality between the political stability and the unemployment rate.

The transition of these economies from the centrally planned system to the free market economy has contributed to the transfer of the resources to more efficient export-oriented sectors through the market mechanism and the transfer of hidden unemployment problem to more efficient sectors through this mechanism. These economies, which have full membership status to the European Union, have freely mobilized goods and services within the Union. The economic opportunities provided by the membership of the Union and the increase in welfare created by export-based growth contribute to the understanding of the importance of political stability by individuals. In this study, the relationship between political stability and economic determinants in 10 Central and Eastern European economies, which shifted from a centrally planned system to a market economy, is investigated. For the future studies, the relationship between political stability and economic determinants can be examined for the other economies that have switched from the central planned system to the market economy.

Keywords: Political Stability, European Union, Transition Economies, Panel Causality Test

Giriş

Politik faktörler ve ekonomik performans arasındaki ilişki uzun yıllardır birçok araştırmacı tarafından inceleme konusu olmuştur. Ekonomik büyüme üzerinde politik faktörlerin etkili olup olmadığının uyandırmış olduğu merak, Nordhaus (1975) tarafından geliştirilen “fırsatçı politik iş çevrimleri” yaklaşımı ile başlayarak, Hibbs (1977) tarafından ortaya atılan “partizan politik iş çevrimleri” yaklaşımı ile devam etmiştir. Politik iş çevrimleri üzerinde rasyonel beklentiler teorisinde meydana gelen gelişmelerin etkili olması, “rasyonel fırsatçı” ve “rasyonel partizan” iş çevrimleri yaklaşımlarını doğurarak, politik faktörlerin ekonomi üzerinde etkili olduğunu öne süren “yeni politik makroekonomi” disiplinini ortaya çıkarmıştır.

Ortaya çıkan bu disiplin temel olarak, iktisadi faktörlerin yanında, iktisadi olmayan faktörlerin de ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğunu savunmaktadır. Ayrıca politik faktörlerin önemini, ülkelerin ekonomik performans farklılıklarını sadece iktisadi faktörlerle açıklarken yetersiz kalan teoriler için ortaya koymaktadır.

Bir ekonomide yatırımcıların geleceği öngörebilme kabiliyetlerinin gelişmiş olması, ekonomide gelişmişlik seviyesinin artması ve gelişimin sürdürülebilir olması ile doğru orantılıdır. Bu durumun temel göstergesi ise ekonomide politik istikrarın varlığıdır. Politik istikrarlı bir yapının, belirsizliği ortadan kaldırması ve yatırımcılar üzerinde yarattığı güven, mevcut yatırımcılar için gelecekle ilgili öngörüğü daha da netleştirerek ülkeyi yeni yatırımcılar için cazip bir ekonomi haline getirecektir.

Politik istikrarın sağlanmasına yönelik uygulanacak politikaların ekonomik göstergeler üzerindeki olumlu etkisi hemen hissedilememektedir. Bu yüzden politika yapımcıların uygulamalardan bekledikleri etkiyi görebilmeleri, kısa vadede beklentiye girmemeleri ve kararlı duruşlarıyla ilişkilidir. Mevcut iktidarın istikrarı da politik istikrar açısından oldukça önemlidir. Hükümet değişikliklerinde

yaşanan sıklıkların politik istikrarsızlığın kaynağı olduğuna yönelik yaygın bir literatür bulunmaktadır. Hükümet değişikliklerinin yasal olarak belirlenmiş seçim dönemlerinin dışında olması ve hükümet krizleri gibi durumların yaratmış olduğu siyasi belirsizlik durumu politik istikrarsızlığın habercisi olmaktadır. Demokratik olarak seçimle iktidara gelmiş ve istikrarlı bir şekilde varlığını sürdüren hükümetlerin varlığı, politik istikrar için uygun bir zeminin göstergesidir.

Bu çalışmada, 2002-2017 yılları arasında Avrupa Birliği üyesi olan 10 Merkezi ve Doğu Avrupa geçiş ekonomisinde (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovakya, Slovenya, Romanya ve Bulgaristan) politik istikrar ile ekonomik belirleyiciler arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin kullanıldığı çalışmada, Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi kullanılmıştır.

Üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, politik istikrar kavramı ve ekonomi ilişkisine ait teorik bilgiler ile Merkezi ve Doğu Avrupa geçiş ekonomilerinin kurumsal göstergelerine yer verilmiştir. İkinci bölümde, kullanılan veri seti ve çalışmanın yöntemine ait metodolojik bilgiler yer almaktadır. Son bölümde ise, analiz sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

1. Politik İstikrar Ekonomi İlişkisi

Arora (1970) politik istikrar kavramını genellikle politik, yönetsel ve yapısal düzenlemelerin bir fonksiyonu olarak tanımlamıştır. Ekonomik kalkınma ile ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde ise, politik istikrarın değişkenliğinin genellikle toplumun sahip olduğu kaynaklarla birlikte dikkate alındığını belirtmiştir (Arora, 1970: 1203).

Sovyetler Birliği'nin çöküşü, batı ülkeleri açısından sadece kendileri için en büyük tehdidin ortadan kalkması anlamına gelmemektedir. Sovyetler sonrası ortaya çıkan ve geçiş ekonomileri diye adlandırılan ülkeler, batı için başka bir anlam daha ifade etmektedir. Bu da batılı endüstrileşmiş ülkelerle aynı prensiplere sahip, yeni bir ülke grubunun ortaya çıkmış olmasıdır. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde politik istikrar kavramı bu ülkeler için pek çok avantajı beraberinde getirmektedir. Bunlar arasında (Speicher, 1997: 16):

- Daha düşük savunma harcamaları,
- Vergi gelirlerinin hükümet bütçe açıklarının kapatılmasında kullanılma fırsatı,
- Ekonomik büyümeyi desteklemesi,
- Sosyal refah programlarının devamı,
- Finansal piyasalarda istikrarın sağlanması bulunmaktadır.

Politik istikrar, ekonomik kalkınmaya bağımlı olan bir kavramdır. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerindeki ekonomik kalkınma her anlamda, her türde ve her ölçüde girişimcilerin yani özel sektörün ellerine bırakılmıştır (Speicher, 1997: 19).

Politik istikrarı tehdit edebilecek büyük sosyal ve ekonomik problemler dikkatlice ve bilinçli bir şekilde tanımlanabilir. Ayrıca rejimi istikrarsızlaştıracak ciddi kurumsal zayıflıklar göz önüne serilebilir. Fakat sosyal ve ekonomik istikrarsızlığın politik istikrara dönüp dönmeyeceği, sorgulanan bir rejimin çöküp çökmeyeceği veya ne zaman çökeceği ile ilgili kesin bir yargı ortaya koymak mümkün değildir (Zheng, 2012: 2).

Politik istikrar, ekonomik kalkınma ve ekonomik büyümeye bağlıdır. Her ne kadar istikrarlı politik sistemler ekonomik kalkınma ve ekonomik büyümeye dayansa da, politikanın istikrarının, kaliteli liderlerce ayarlanmış veya düzenlenmiş olması gerekmektedir (Choy, 2013: 100).

Politik istikrarsızlık ekonomik büyümeyi gözle görülür oranda düşürmektedir. Politik anlamda bölünmüş olan ve yüksek derecede politik istikrarsızlık içinde olan ülkelerin hükümetleri, politik

istikrarsızlığın kökenindeki sebepleri ortaya koymalı ve bu sebeplerin makroekonomik politikaların dizaynı ve gerçekleştirilmesi üzerindeki etkilerini azaltmaya çalışmalıdırlar (Aisen ve Veiga, 2011: 24-25).

Pek çok araştırmacı politik istikrarsızlığın ekonomik büyüme üzerindeki negatif etkisinin en az iki yönü olduğu sonucuna varmıştır. İlk olarak, üretkenlik üzerinde doğrudan negatif etkisi olan pazar faaliyetlerini ve emek ilişkilerini olumsuz etkilemesi belirtilebilir. İkinci olarak ise, istikrarsız politik ortamın hâkim olduğu dönemlerde yatırım seviyesinin daha düşük olması etkilidir (Radu, 2015: 752).

Ekonomik büyüme ve politik istikrar, aslında katılımcıları görevdeki politik lider ve potansiyel yatırımcılar olan bir koordinasyon oyununun çıktılarıdır. “Politik olarak hassas” olarak dillendirilen bazı ekonomik yatırımların kârlılığı, mevcut idarecinin görevde kalmasına bağlıdır. Fakat bu idarecinin politik olarak mevcudiyetini koruması ise ekonomik performansına ve dolayısıyla genel yatırım seviyesine bağlıdır. Pek çok araştırmacı, ekonomik büyümenin politik istikrarı geliştirdiğini savunurken pek çoğu da politik istikrarın ekonomik büyümeyi teşvik ettiği görüşündedir (Cox ve Weingast, 2018: 2-4).

Ayrıca mali krizler, karşılaştırmalı politika alanında çalışan pek çok araştırmacı tarafından politik istikrarsızlığı ve dolayısıyla rejim değişikliğini tetikleyen bir etken olarak görülmektedir (Dunning, 2005: 453).

Ekonomilerde uluslararası entegrasyonun önem kazandığı ve liberalizasyonun arttığı günümüzde politik istikrar, hem uluslararası ekonomik hem de politik ilişkiler açısından piyasa ekonomileri için ayrıca önemli hale gelmektedir. Bir ülkedeki politik istikrar, ekonomik parametrelerde iyileşmenin yanı sıra, daha iyi uluslararası ekonomik ilişkiler ve iş birliği için önemli bir ön koşul olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayat vd., 2018: 171).

1.1. MDA Geçiş Ekonomilerinin Kurumsal Göstergelerle Analizi

Makroekonomik verilerin politik istikrar üzerindeki etkilerine bakılırken, ekonomik verilerin yanı sıra ülkelerin kurumsal göstergelerine, kurumsal performanslarına, kurumlarının uluslararası akreditasyon durumlarına da bakılması gerekmektedir.

Bu başlık altında PRS Grup tarafından hazırlanan IRCG (Uluslararası Ülke Risk Rehberi) endeksine göre çalışmada incelenen ülkelerin kurumsal göstergeleri analiz edilecektir. Bu grup tarafından hazırlanan Uluslararası Ülke Risk Rehberi (International Country Risk Guide (ICRG)) 12’si politik risk, 5’i finansal risk ve 5’i de ekonomik risk olmak üzere toplam 22 değişkeni kullanarak risk tahmin ve değerlendirmesi yapan endekstir. ICRG risk değerlendirmesini yaparken politik bilgiler ile finansal ve ekonomik veriler toplanarak her bir değişken için “risk puanlaması” yapılmaktadır. Politik risk değerlendirmeleri, objektif verilere dayanan finansal ve ekonomik analizlere göre daha subjektif analizlere dayanmaktadır. ICRG endeksi 1984’den itibaren yıllık olarak hazırlanmaktadır (<https://www.prsgroup.com>).

ICRG Politik Risk Endeksi ülkelerin kurumsal performanslarını puanlamada; Hükümet İstikrarı, Sosyo-ekonomik Durum, Bürokrasi Kalitesi, Demokratik Hesap Verilebilirlik, Yatırım İklimi, İç Karışıklık, Etnik Gerilim, Kanun ve Düzenlemeler, Dış Karışıklık, Askeri Otoritenin Politikaya Etkisi ve Yolsuzluk bileşenlerini kullanmaktadır. Bu göstergeler farklı puanlama skalasıyla derecelendirmiştir. Her bir gösterge farklı puanlamalar ile toplam 100 puan üzerinden değerlendirmeye tabi tutulacaktır. 0 ile 100 arasındaki bu puanlamada 100’e yakınsama politik riskin düşüklüğü, sıfıra yakınsama politik riskin arttığının göstergesidir (International Country Risk Guide Methodology, 2012).

Politik istikrarın ekonomik belirleyiciler üzerindeki etkisini incelediğimiz çalışmamızda, politik istikrarın ekonomiler açısından önemini anlamamızda faydalı olacağı düşünülen Politik Risk Bileşenleri, seçili ülkeler için ele alınmış ve yorumlanmıştır.

Tablo 1’de bu bileşenlerin puanlama usulü verilmiştir:

Tablo 1: ICRG Politik Risk Derecelendirmesi Politik Risk Bileşenleri

Politik Risk Bileşenleri		
Bileşen Kodu	Bileşen	Maksimum Değer
A	Hükümet İstikrarı	12
B	Sosyo-ekonomik Durum	12
C	Yatırım Profili	12
D	İç Çatışma	12
E	Dış Çatışma	12
F	Yolsuzluk	6
G	Askeri Otoritenin Politikaya Etkisi	6
H	Dinsel Gerilimler	6
I	Kanun ve Düzenlemeler	6
J	Etnik Gerilim	6
K	Demokratik Hesap Verilebilirlik	6
L	Bürokrasi Kalitesi	4
Toplam		100

(“International Country Risk Guide Methodology”, 2012)

Gerçekleşen puanlama sonucunda 0 ile 49.9 aralığında değer alan ülkeler çok yüksek politik risk taşıyan ülkeler (çok yüksek politik istikrarsızlık), 50.0 ile 59.9 aralığında değer alan ülkeler yüksek politik risk taşıyan ülkeler (yüksek politik istikrarsızlık), 60.0 ile 69.9 puan aralığı orta politik risk taşıyan ülkeler (orta istikrar), 70.0 ile 79.9 puan aralığı düşük politik riskli ülkeler (yüksek politik istikrar) ve 80.0 ile 100 puan aralığında olan ülkeler ise çok düşük politik risk taşıyan ülkeler (çok yüksek politik istikrar) olarak sınıflandırılmaktadır (International Country Risk Guide Methodology, 2012).

Grafik 1: Ortalama Politik Risk Endeksi (2002-2017)

Kaynak: ICRG 2018

Grafik 1 yukarıda değerleri verilen 12 bileşenin oluşturduğu politik risk endeksinin, 10 Merkezi ve Doğu Avrupa geçiş ekonomisinde 2002-2017 yılları için ortalama politik risk seviyelerini göstermektedir. Grafik 1 incelendiğinde 77.59 ortalama puanla politik risk seviyesi en düşük ekonomi Çek Cumhuriyetidir. Çek Cumhuriyeti 77.59, Macaristan 77.17, Polonya 77.13 ve Slovakya'nın 76.28 ortalama puan ile politik risk seviyelerinin birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. İncelenen ülkeler arasında ortalama politik risk seviyesi en yüksek ekonomiler ise 69.25 Bulgaristan ve 68.10 puanla Romanya olmuş ve bu iki ülke orta politik risk seviyesi olarak adlandırılan (60.00-69.9) grupta yer almışlardır.

Bu değerlere göre, incelenen Merkezi ve Doğu Avrupa geçiş ekonomilerinin, 2002-2017 dönemi için politik olarak çok riskli grupta yer almadıkları görülmüştür. Politik riskin çok yüksek olmaması, genel anlamda ekonomilerin makroekonomik göstergeleri üzerinde pozitif yönde etki yaratacağı ve bunun da ülkelerin uluslararası kredibiliteleri üzerinde ve doğrudan yabancı yatırım girişleri üzerinde olumlu etki yapacağı muhakkaktır.

2. Veri Seti ve Yöntem

2.1. Veri Seti

Bu çalışmada, Avrupa Birliği üyesi olan 10 Merkezi ve Doğu Avrupa geçiş ekonomisi (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Estonya, Letonya, Polonya, Litvanya, Slovenya, Slovakya, Romanya, Bulgaristan) için politik istikrar ile ekonomik belirleyiciler arasındaki ilişki, Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi yöntemiyle incelenmiştir. Yıllık verilerin kullanıldığı çalışmada, Veri kısıtından dolayı analiz periyodu 2002-2017 dönemini kapsamaktadır. Ampirik analizde biri bağımlı beşi bağımsız olmak üzere toplam altı değişken kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak politik istikrar¹, bağımsız değişken olarak ise, ticari açıklık oranı, kişi başına gayrisafi yurtiçi hâsıla oranı, işsizlik oranı, tüketici fiyat endeksi ve Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde her bir ülke için oluşturulan kukla değişken kullanılmıştır. Bu kukla değişken;

$$D = \begin{cases} 1 & \text{ise Ülke Avrupa Birliği Üyesi} \\ 0 & \text{diğer} \end{cases}$$

Tablo 2: Çalışmada Kullanılan Değişkenler ve Açıklamaları

Değişkenler	Kısaltmalar	Açıklama	Veri kaynağı	Dönem
Politik İstikrar	PS	Endeks	Dünya Bankası	2002-2017
Ticari açıklık oranı	TB	USD	Dünya Bankası	2002-2017
Kişi başına gayri safi yurtiçi hâsıla	GDPPC	USD	Dünya Bankası	2002-2017
İşsizlik oranı	UN	%	Dünya Bankası	2002-2017
Tüketici fiyat endeksi	CPI	%	Dünya Bankası	2002-2017

¹ Politik istikrar ve şiddetin/terörizmin yokluğu politik istikrarsızlık ve/veya politik kaynaklı terörizm dahil şiddet algısını ölçer. Tahmin ülkenin toplam göstergelerindeki skorunu standart bir normal dağılımın birimlerinde verir. Örneğin yaklaşık olarak -2.5 ile 2.5 arasında ölçeklenir.

2.2. Yöntem

Analizin temel amacı, 2002-2017 dönemi yıllık verilerle 10 Merkezi ve Doğu Avrupa geçiş ekonomisinde, politik istikrar ve ekonomik belirleyiciler arasında bir ilişkinin olup olmadığını belirlemektir. Çalışmada, yatay kesit bağımlılığı testi yapıldıktan sonra politik istikrar ile ekonomik belirleyiciler arasındaki ilişki Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi kullanılarak analiz edilmiştir. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) nedensellik testi, hem panelin tamamında hem de paneli oluşturan her ülke için nedensellik ilişkisini analiz etmemize imkân sağlayacaktır.

2.3. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Nedensellik Testi

Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) testi, Toda ve Yamamoto (1995) tarafından Granger nedenselliğinin heterojen panel analizinde kullanılması için geliştirilen LA-VAR yaklaşımını, Fisher (1932) tarafından geliştirilmiş olan Meta analiz yöntemi ile genişletmişlerdir. Toda ve Yamamoto (1995), zaman serisi analizlerinde durağanlık ve eşbütünleşme gibi ön testlere gerek kalmadan Granger nedenselliğinin geleneksel asimptotik ki-kare dağılımına sahip olan bir LA-VAR modelden elde edilecek genişletilmiş Wald (MWALD) test istatistiği ile test edilebileceği varsayımına dayanmaktadır. Bu test VAR modeli, p gecikme uzunluğunu ve $d \max$ maksimum eşbütünleşme derecesini temsilen $d \max$ olarak kurulmalıdır. Fisher (1932)'in geliştirdiği Meta analiz yöntemi, aynı hipotez testlerine ait birden fazla olasılık (p) değerini birleştirerek yeni bir test istatistiği oluşturmaya yarayan istatistiksel bir yöntemdir. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011), panel veride birimlere ait LA-VAR modeli ile elde ettikleri MWALD test istatistiklerini, Meta analiz yöntemiyle birleştirerek heterojen bir panel grup test istatistiği elde etmişlerdir;

$$\lambda = -2 \sum_{i=1}^N \ln(p_i) \quad i = 1, 2, \dots, N \quad 2.1$$

P_i , yatay kesitler ile elde edilen Wald test istatistiklerine ait olasılık değerlerini göstermektedir. Fisher test istatistiği, $2N$ serbestlik derecesinde ki-kare dağılımına uyum göstermektedir. Fakat yatay kesit bağımlılığının olduğu durumunda, bu dağılım geçerli olmamaktadır. Bu sebeple Emirmahmutoğlu ve Köse (2011), kritik değerleri bootstrap metodolojisiyle elde etmişlerdir.

Yatay kesitlere ait olan bireysel test istatistikleri $k_i + d \max_i$ VAR modeli ile elde edilmiştir;

$$x_{i,t} = \mu_i^x + \sum_{j=1}^{k_i + d \max_i} A_{11,ij} x_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{k_i + d \max_i} A_{12,ij} y_{i,t-j} + u_{i,t}^x \quad 2.2$$

$$y_{i,t} = \mu_i^y + \sum_{j=1}^{k_i + d \max_i} A_{21,ij} x_{i,t-j} + \sum_{j=1}^{k_i + d \max_i} A_{22,ij} y_{i,t-j} + u_{i,t}^y \quad 2.3$$

$d \max_i$ sistemdeki her bir i için maksimum bütünleşme düzeyini gösterir. Tahmin sonuçlarına göre k_i gecikme için modifiye edilmiş Wald (MWALD) testi uygulanmaktadır. Denklem (2.2) için, testin H_0 hipotezi Y 'den X 'e doğru bir nedensellik ilişkisi olmadığı yönündedir (Emirmahmutoğlu ve Köse, 2011: 872).

3. Ampirik Bulgular

Çalışmada ilk olarak yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı test edilmektedir. Yatay kesit bağımlılığı testleri BP(1980), Pesaran (2004) ve PUY (2008) tarafından geliştirilen testlerle yapılmaktadır. Karar aşamasında olasılık değerleri kullanılmaktadır. Parantez içinde verilen olasılık değerleri %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0.1) anlam seviyelerinden küçük ise yatay kesit bağımlılığının olduğu yönündeki alternatif hipotez kabul edilmektedir. Eğer parantez içinde verilen olasılık değerleri %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0.1) anlam seviyelerinden büyük ise yatay kesit bağımlılığının olmadığı yönündeki sıfır hipotez kabul edilmektedir. Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

Sabit	PS	D	GDPPC	TB	CPI	UN
CD_{lm} (BP,1980)	107.477 (0.00) ^a	452.916 (0.00) ^a	95.549 (0.00) ^a	82.780 (0.00) ^a	93.108 (0.00) ^a	60.578 (0.06) ^c
CD_{lm} (Pesaran, 2004)	6.583 (0.00) ^a	42.998 (0.00) ^a	5.328 (0.00) ^a	3.982 (0.00) ^a	5.071 (0.00) ^a	1.642 (0.05) ^c
CD (Pesaran, 2004)	-2.496 (0.00) ^a	12.091 (0.00) ^a	-1.992 (0.023) ^b	-2.092 (0.018) ^b	-2.073 (0.019) ^b	-2.533 (0.00) ^a
LM_{adj} (PUY, 2008)	1.240 (0.11)	4.358 (0.00) ^a	6.607 (0.00) ^a	2.272 (0.012) ^b	0.406 (0.342)	0.985 (0.162)

Notes: $\Delta y_{i,t} = d_i + \delta_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} \lambda_{i,j} \Delta y_{i,t-j} + u_{i,t}$ modelinde gecikme sayısı (p_i) 1 olarak alınmıştır. a, b ve c değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesindedir.

Test sonuçlarına göre, yatay kesit bağımlılığının olduğu yönündeki alternatif hipotez kabul edilmektedir. Analize Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testi ile devam edilecektir.

Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik testi, panel vektör otoregresyon modelinden elde edilen optimal gecikme uzunluğuna, değişkenlerin durağan oldukları seviyelerin eklenmesiyle oluşan modeldeki katsayıları Fisher testinin yapılmasıdır. Test sürecinde ilk olarak paneli oluşturan bütün ülkeler için Fisher test istatistiğine bakılır. Eğer alternatif hipotez kabul edilirse paneli oluşturan yatay kesitler için tek tek bakılır. Karar aşamasında olasılık değerleri kullanılmaktadır. Parantez içinde verilen olasılık değerleri %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0.1) anlam seviyelerinden küçük ise nedenselliğin olduğu yönündeki alternatif hipotez kabul edilmektedir. Eğer parantez içinde verilen olasılık değerleri %1 (0.01), %5 (0.05) ve %10 (0.1) anlam seviyelerinden büyük ise nedenselliğin olmadığı yönündeki sıfır hipotez kabul edilmektedir. Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) panel nedensellik test sonuçları;

Tablo 4 (a): Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Test Sonuçları

Ülke	Lag	PS=>GDPPC	p-value	GDPPC=>PS	p-value
Bulgaristan	3	15,94931	0,001161 ^a	5,950431	0,114047
Çek Cumhuriyeti	3	1,498598	0,682594	4,109876	0,249841
Letonya	3	3,374855	0,337359	4,253476	0,235362
Romanya	1	0,309195	0,578174	0,000331	0,985495
Slovakya	2	9,026125	0,010965 ^b	0,62609	0,731217
Litvanya	1	0,004931	0,944019	0,202527	0,652689
Macaristan	3	2,434217	0,487297	11,39802	0,009757 ^a
Estonya	3	4,989848	0,172542	1,209115	0,750819
Polonya	3	1,420776	0,700672	8,885911	0,030847 ^b
Slovenya	1	0,181966	0,669689	0,003765	0,951073
Panel Sonuçları	Fisher stat,	p-value			
PS=>GDPPC	33,15551	0,032438 ^b			
GDPPC=>PS	28,40846	0,100077			

Not: a, b, ve c değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerini göstermektedir.

Paneli oluşturan yatay kesitlerin tamamı için politik istikrardan kişi başı gayrisafi yurtiçi hâsılaya nedensellik bulunmaktadır. Söz konusu bu nedensellik %1 anlam seviyesinde Bulgaristan ekonomisi ve %5 anlam seviyesinde Slovakya ekonomisi için geçerlidir. Ancak kişi başı gayrisafi yurtiçi hâsıladan politik istikrara doğru paneli oluşturan yatay kesitlerin tamamı için nedensellik bulunmamaktadır. Slovakya ekonomisinin 2002-2007 yılları arasında beklenenin üzerinde büyüme göstermesinde, 2004 yılında AB üyeliğinin gerçekleşmesi önemli bir adım olmuştur. Serbest piyasanın sağladığı mal ve hizmet akışı sayesinde, özellikle otomotiv sektöründe yapılan ciddi yabancı yatırımlar Slovakya ekonomisinin büyümesinde önemli bir etkidir. 2008 kriziyle sarsılan Slovakya ekonomisi, 2009 yılında %5,4 oranında daralma yaşamıştır. Krizin etkileriyle mücadele eden Slovakya 2009 yılında Maastricht kriterlerini sağlayarak Euro bölgesine girmeyi başarmıştır. Slovakya ekonomisinin birlik üyeliği sonrası kişi başına gayrisafi yurtiçi hâsılası %65 oranında artarak 2017 yılı itibarıyla 17,605 dolar seviyesine ulaşmıştır. Sovyetler birliğinin dağılmasıyla birlikte serbest piyasa sistemini tercih eden Bulgaristan ekonomisi ise dönüşüm sürecini sancılı geçirmiş sosyal ve ekonomik alanda derin yaralar almıştır. Bulgaristan'ın 2000 yılında başlayan AB müzakereleri 2007 yılında tam üyelikle sonuçlanmıştır. Birliğin en yoksul ülkelerinden olan Bulgaristan üyelik öncesi ve sonrası dönemde birliğin zorunlu kıldığı düzenleme ve kriterlerle ekonomisine bir ivme kazandırmıştır. Özellikle birlik üyelerinin ülkeye yaptıkları yatırımlar, makroekonomik göstergelerde gelişmelerin yaşanması, hükümetin uyguladığı politika ve reformlarla ülkede rahatsız edici boyutlarda olan yolsuzluk, yoksulluk, demokratikleşme ve yasal düzenlemelerdeki aksaklıkları gidermek için verdiği mücadele istikrarı sağlamada etkili olmuştur. Birliğe üye olmasıyla 2008 krizinin etkilerine maruz kalan Bulgaristan ekonomisi bir önceki yıla göre %3,6 oranında daralmıştır. Bulgaristan birlik üyeliğinin başladığı 2007 yılından 2017 yılına kadar geçen 10 yıllık süreçte kişi başına gayrisafi yurtiçi hâsılasını %36 oranında arttırarak 8031 dolar seviyesine çıkarmayı başarmıştır.

Bulgaristan ve Slovakya ekonomilerinde büyümenin sürdürülebilir kılınması ve makroekonomik istikrarı sağlamak adına, hükümetin uygulamaya koyduğu reformların ve mali disiplinin olumlu yansımaları politik istikrar ile kişi başına gayrisafi yurtiçi hâsıla arasındaki nedensellik ilişkisini açıklamaktadır. Geçiş ekonomilerinde politik istikrarın makroekonomik belirleyicilerini inceleyen Radu (2015) istikrarlı bir politik ortamın sürdürülebilir kalkınma için tutarlı ve sürekli bir yol oluşturulmasına yardımcı olacağını ifade etmiştir. Aisen ve Veiga (2013)'e göre politik dalgalanmaların

yaşanması ekonomik büyümeyi negatif etkilemekte ve bu etkinin derecesinin ölçülmesi için parametre tahmini yapılması gerekmektedir. Ekonomik entegrasyon ile birlikte ekonomik kurumsal yapıların gelişmesi ve politik istikrarın makroekonomik büyümeyi beraberinde getirmesi beklenmektedir.

Tablo 5 (b): Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Test Sonuçları

Ülke	Lag	PS $\nrightarrow$ TRADE	p-value	TRADE $\nrightarrow$ PS	p-value
Bulgaristan	3	1,173716	0,759315	26,50053	7,49E-06 ^a
Çek Cumhuriyeti	3	2,651607	0,448514	5,090361	0,165299
Letonya	2	1,230787	0,540428	1,637554	0,440971
Romanya	1	1,287588	0,256493	1,266262	0,260469
Slovakya	1	0,68831	0,40674	0,254304	0,614061
Litvanya	2	2,31513	0,314251	3,907395	0,141749
Macaristan	1	0,180889	0,67061	0,546835	0,459614
Estonya	3	6,269817	0,099196 ^c	8,466654	0,03729 ^b
Polonya	3	2,280246	0,516316	6,027257	0,110292
Slovenya	3	7,524655	0,056928 ^c	3,244924	0,355382
Panel Sonuçları	Fisher stat,	p-value			
PS$\nrightarrow$TRADE	22,69514	0,30401			
TRADE$\nrightarrow$PS	51,02532	0,000158 ^a			

Not: a, b, ve c değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerini göstermektedir.

Paneli oluşturan yatay kesitlerin tamamı için ticari açıklık oranından politik istikrara nedensellik bulunmaktadır. Bu nedensellik %1 anlam seviyesinde Bulgaristan ve %5 anlam seviyesinde Estonya ekonomileri için geçerlidir. Ancak paneli oluşturan yatay kesitlerin tamamı için politik istikrardan ticari açıklık oranına nedensellik bulunmamaktadır. Bulgaristan ve Estonya ekonomilerinde görülen nedensellik ilişkisi değerlendirildiğinde; düşük dış ticaret hacimlerine sahip olan ve serbest piyasa koşullarının işlemeye başlamasıyla dış pazara açılan bu ekonomilerde 2004 yılında Estonya, 2007 yılında ise Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne tam üyeliklerinin gerçekleşmesiyle, özellikle AB'ye ihracatları ivme kazanmış ve dış ticaret hacimleri giderek artmıştır. Bulgaristan ekonomisi birlik üyeliği sürecinde birçok ekonomik reform gerçekleştirmeye çalışmıştır. Sosyal ve hukuki alanlarda yaşanan yozlaşmaları giderme çabaları da itibarının birlik bünyesinde artmasını sağlayan etkenlerden biri olmuştur (Şimdi, 2013: 37). Ayrıca Bulgaristan'ın konumu itibarıyla Avrupa ülkeleri ve Rusya pazarına yakınlığı stratejik bir üs olarak görülmesini sağlamıştır. Sovyetler Birliği birçok alanda olduğu gibi dış ticaret alanında da dışa kapalı bir politika izleyerek dünya ile bağıni mümkün olduğu kadar zayıflatmıştır. Estonya ekonomisi de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, piyasa ekonomisine yönelen ve dış ticaret engellerinin kalkmasıyla dünya ile entegrasyonu artan bir ekonomi olmuştur (Özdemir, 2018: 1113). Avrupa Birliği'ne tam üyeliğinin gerçekleşmesi ise bu entegrasyonun gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

Birlik üyeliği sonrası Bulgaristan ekonomisinin %36 Estonya ekonomisinin ise %148 oranında ticaret hacimlerinde artış yaşanmış, bu artışın büyük oranda ihracat rakamlarında gerçekleşmesi dengeli bir dış ticaret sergilemelerini sağlamıştır. İthalat ve ihracatlarını büyük ölçüde birlik ülkelerine gerçekleştiren bu ekonomilerde, Bulgaristan ekonomisi için hammadde, Estonya ekonomisi için ise makine ve ekipman en önemli ihracat kalemleridir. Bulgaristan ve Estonya ekonomilerinde hükümetlerin politika ve reformları gerçekleştirme çabaları, geçiş sonrası süreçte özellikle de birlik üyeliğiyle birlikte, dış pazara sağladıkları uyum ve ticaret hacimlerinde yaşanan istikrarlı artış, birlik üyeliğinin sağladığı entegrasyonun başlangıçta bu ekonomilere yansımalarının, kısa dönemde daha

yüksek seviyede olduğunu göstermekte ve ticari açıklık oranı ile politik istikrar arasındaki nedenselliğin sebebini ortaya koymaktadır.

Tablo 6 (c): Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Test Sonuçları

Ülke	Lag	PS $\nrightarrow$ CPI	p-value	CPI $\nrightarrow$ PS	p-value
Bulgaristan	3	11,58981	0,008929 ^a	3,819475	0,281629
Çek Cumhuriyeti	3	3,242034	0,355792	2,442406	0,485789
Letonya	1	0,603828	0,437121	0,005973	0,938398
Romanya	1	1,27909	0,258068	0,386577	0,534104
Slovakya	3	6,687163	0,082566 ^c	0,745679	0,862411
Litvanya	3	0,642036	0,886745	21,65713	7,69E-05 ^a
Macaristan	1	0,836297	0,360458	0,064541	0,799458
Estonya	1	0,065604	0,797848	1,356396	0,244163
Polonya	3	2,027939	0,566628	16,22214	0,001021 ^a
Slovenya	1	0,282735	0,594914	0,075511	0,783476
Panel Sonuçları	Fisher stat,	p-value			
PS $\nrightarrow$ CPI	25,7638	0,173755			
CPI $\nrightarrow$ PS	42,1319	0,002658 ^a			

Not: a, b, ve c değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerini göstermektedir.

Paneli oluşturan yatay kesitlerin tamamı için tüketici fiyat endeksinden politik istikrara nedensellik bulunmaktadır. Söz konusu bu nedensellik %1 anlam seviyesinde Litvanya ve Polonya ekonomileri için geçerlidir. Paneli oluşturan yatay kesitlerin tamamı için ise politik istikrardan tüketici fiyat endeksine nedensellik bulunmamaktadır. Geçiş başlangıcında, ekonomilerin farklı koşullara sahip oldukları bilinmektedir. Özellikle, fiyat mekanizmasındaki aksaklık, etkin kaynak kullanımının olmaması, bazı malları üretmede yaşanan yetersizlik ve piyasanın fiyat serbestleşmesine tepki vermesi gibi durumlar ekonomiler arasında fiyatlar genel düzeyi açısından farklılıklar görülmesine neden olmuştur. Fakat son dönemlerde neredeyse tüm geçiş ekonomilerinin enflasyon oranları %1 seviyelerine gerilemiş durumdadır (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2018: 54). Ayrıca incelenen geçiş ekonomilerinde fiyatlar genel düzeyinde görülen dalgalanmalarda 2008 küresel krizi etkili olmuştur. Kriz döneminde ekonomilerin genelinde enflasyon oranlarında artış yaşanırken, krizin etkisini yitirmesiyle enflasyon oranlarında ciddi düşüşler görülmüştür. Litvanya ve Polonya ekonomileri de enflasyon oranlarında krizin etkisini hisseden ekonomiler olmuşlardır. 2008 yılında Litvanya ekonomisinde bir önceki yıla göre %52,5 Polonya ekonomisinde ise %68 oranında enflasyon artışı yaşanmıştır. Krizin etkisini yitirmesiyle toparlanma sürecine giren bu ekonomilerde özellikle 2012 sonrası dönemde enflasyon oranları kriz öncesi dönemin de altına gerilemiştir. Litvanya ekonomisinin kriz sonrası toparlanma sürecinde sıkı para ve maliye politikaları uygulaması ve Maastricht kriterleri açısından sorun teşkil eden yüksek enflasyon sorununu gidererek 2015 yılında Euro bölgesine girmesi, Polonya ekonomisinin ise kriz döneminde resesyon yaşamayan tek birlik üyesi olması ve mali disiplinden taviz vermeden enflasyonu dizginlemesi, bu ekonomilerdeki tüketici fiyat endeksinden politik istikrara olan nedenselliği açıklayan faktörlerdir. Enflasyon oranının belirli bir eşik değerin altında olmasının makroekonomik gelişmeyi olumlu etkilediğini tespit eden birçok çalışma bulunmaktadır (Rapach, 2003, Benhabib ve Spiegel, 2006). Geçiş ekonomilerinde bireylerin ekonomik performansa ilişkin beklentilerini şekillendiren en önemli iki makroekonomik değişken döviz kuru ve fiyat istikrarıdır. Ekonomik entegrasyon ile birlikte döviz kurundaki stabilite bireylerin algısını olumlu yönde etkilemiştir. Birlik

üyeliği ile birlikte ortaya çıkan rekabetçi piyasalar, fiyat istikrarının oluşmasına destek sağlamıştır. Bununla birlikte birlik üyeliğinin getirdiği ortak para politikası, kamunun bütçe açıklarını parasallaştırmasına engel olmuştur. Böylece geçiş ekonomilerinde fiyat istikrarsızlığının en önemli kaynağı olan monetarizasyonun engellenmesi hem dışlama etkisini azaltmış hem de fiyat istikrarına katkı sağlamıştır. Politik istikrardan tüketici fiyat endeksine nedensellik ilişkisinin bulunmaması, tüketici fiyat endeksi üzerinde politik istikrardan ziyade, para arzı, döviz kuru ve finansal gelişmişlik düzeyi gibi iktisadi faktörlerin belirleyici etkiye sahip olmasıyla açıklanabilir.

Tablo 7 (d): Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Test Sonuçları

Ülke	Lag	PS≠UN	p-value	UN≠PS	p-value
Bulgaristan	3	6,890729	0,075463 ^c	0,631524	0,889179
Çek Cumhuriyeti	3	19,93191	0,000175 ^a	3,371199	0,337855
Letonya	3	41,93958	4,13E-09 ^a	0,510208	9,17E-01 ^a
Romanya	3	4,074577	0,253523	1,259915	0,738673
Slovakya	3	12,72878	0,005261 ^a	6,223105	0,101246
Litvanya	2	0,970759	0,615463	0,734507	0,692634
Macaristan	2	8,660502	0,013164 ^b	1,874851	0,391635
Estonya	3	4,629709	0,201008	14,47859	0,002321 ^a
Polonya	3	36,22031	6,73E-08 ^a	1,726678	0,631019
Slovenya	1	1,826379	0,176556	26,44452	2,71E-07 ^a
Panel Sonuçları	Fisher stat,	p-value			
PS≠UN	123,6514	1,11E-16 ^a			
UN≠PS	53,66781	6,48E-05 ^a			

Not: a, b, ve c değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerini göstermektedir.

Paneli oluşturan yatay kesitlerin tamamı için hem işsizlik oranından politik istikrara, hem de politik istikrardan işsizlik oranına nedensellik bulunmaktadır. İşsizlik oranından politik istikrara nedensellik %1 anlam seviyesinde Letonya, Estonya ve Slovenya ekonomileri için geçerlidir. Politik istikrardan işsizlik oranına nedensellik ise %10 anlam seviyesinde Bulgaristan, %1 anlam seviyesinde Çek Cumhuriyeti, Letonya, Slovak Cumhuriyeti ve Polonya %5 anlam seviyesinde Macaristan için geçerlidir. Letonya ekonomisinde politik istikrar ile işsizlik oranı arasında çift yönlü nedensellik bulunmaktadır. Yapısal ve friksiyonel işsizlik ile mücadele, uzun vadeli ve işgücü piyasasını düzenlemeye yönelik politika ihtiyacı gösterdiği için Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Slovak Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan ekonomilerinde konjonktürel işsizliğin azaltılmasına yönelik politik uygulamalar yapılmıştır. Ekonomik entegrasyon ile birlikte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında artış yaşanmıştır. Geçiş ekonomilerinde emek yoğun teknoloji kullanan sektörlerdeki işgücünün, sermaye yoğun teknolojiler kullanan sektörlerle kaydığı görülmektedir. İşgücünün sektörel kaymaları toplam faktör verimliliğinin artmasına da katkı sağlamaktadır. Ekonomik büyüme hızının toplam faktör verimliliğini geçtiği ekonomilerde istihdam artışının yaşanması kaçınılmazdır (Levine, 2013). Serbest piyasa ekonomisine geçişin, işsizlik göstergesi üzerinde beklenen etkiyi yaratmadığı görülmektedir. Bazı ekonomilerde işsizlik oranlarının geçiş öncesi sürecin üstünde seyrettiği görülmüştür. Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu (2018) bu durumu, piyasa ekonomisine geçişte yaşanan aksaklıklara ve sosyalist sistemin yapısının işsizliği gizlemeye uygun olmasına bağlamaktadır.

Tablo 8 (e): Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) Panel Nedensellik Test Sonuçları

Ülke	Lag	PS $\neq$ DUMMY	p-value	DUMMY $\neq$ PS	p-value
Bulgaristan	3	13.750	0.00 ^a	0.057	0.971
Çek Cumhuriyeti	3	2.522	0.471	5.362	0.147
Letonya	3	59.459	0.00 ^a	7.085	0.069 ^c
Romanya	3	7.676	0.078 ^c	10.735	0.013
Slovakya	3	1.011	0.798	0.087	0.767
Litvanya	2	0.097	0.754	6.572	0.037 ^b
Macaristan	2	1.778	0.619	1.010	0.314
Estonya	3	16.535	0.00 ^a	2.738	0.433
Polonya	3	2.397	0.494	0.143	0.704
Slovenya	1	1.673	0.642	31.346	0.00 ^a
Panel Sonuçları	Fisher stat,	p-value			
PS $\neq$ DUMMY	63.446	0.177			
DUMMY $\neq$ PS	152.689	0.00 ^a			

Not: a, b, ve c değerleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerini göstermektedir.

Paneli oluşturan yatay kesitlerin tamamı için, Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkenden politik istikrara nedensellik bulunmaktadır. Söz konusu bu nedensellik %5 anlam seviyesinde Litvanya ekonomisinde, %10 anlam seviyesinde Letonya ekonomisinde ve %1 anlam seviyesinde Slovenya ekonomisinde geçerlidir. Ancak paneli oluşturan yatay kesitlerin tamamı için politik istikrardan, Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkene doğru nedensellik bulunmamaktadır. Litvanya, Letonya ve Slovenya ekonomilerinde, Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkenden politik istikrara nedensellik ilişkisinin varlığı, bu ülkelerde birliğe üyelik sürecinde uyum yasalarıyla oluşturulan kurumsal altyapının ve birlik üyeliğinin ekonomik entegrasyonu oluşturmada sağladığı kolaylığın incelenen diğer ekonomilere nispeten, politik istikrar seviyelerine daha olumlu yansımalarıyla açıklanabilir. Birlik üyeliği öncesinde dağınık kurumsal yapı, gelişmemiş finansal piyasalar ve araçlar, ücret ve fiyatlardaki katılık, eksik rekabet piyasalarının varlığı, ihracatın ithalata bağımlılığı, düşük katma değerli mal ve hizmet üretimi ve verimsiz kamu harcamalarının yaşandığı olumsuz ekonomik yapıdan, birlik üyeliğiyle birlikte, ortak para politikası, rekabet ortamının iyileştirilmesi, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ülkeler arasındaki teknoloji transferi, beşeri sermayenin niteliğinin artırılması gibi olumlu faktörlerin yer aldığı bir ekonomik yapıya dönüşmüştür. Bu ekonomik yapının oluşmasında Maastricht antlaşması ile sağlanmaya çalışılan makroekonomik kriterlerin olumlu etkisi bulunmaktadır.

Sonuç

Çalışmada, 10 Merkezi ve Doğu Avrupa geçiş ekonomisinde (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Estonya, Letonya, Polonya, Litvanya, Slovenya, Slovakya, Romanya, Bulgaristan), Avrupa Birliği'ne tam üyelik tarihleri de göz önünde bulundurularak, 2002-2017 dönemi için politik istikrar ve ekonomik belirleyiciler arasındaki ilişki Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel nedensellik testi ile incelenmiştir. Politik istikrarın bağımlı değişken olarak kullanıldığı analizde, bağımsız değişken olarak ise ticari açıklık oranı, kişi başı gayri safi yurtiçi hâsıla oranı, işsizlik oranı, tüketici fiyat endeksi ve ülkelerin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecini göstermek amacıyla oluşturulan kukla değişken kullanılmıştır.

Paneli oluşturan her bir yatay kesit için nedensellik ilişkisinin incelendiği Emirmahmutoğlu ve Köse (2011) tarafından geliştirilen panel vektör otoregresyon modeline dayanan panel nedensellik testi

sonuçlarına göre; Bulgaristan ve Slovak Cumhuriyetinde politik istikrardan kişi başı gayrisafi yurtiçi hâsılaya doğru nedensellik elde edilmiştir. Ancak hiçbir ülkede kişi başı gayrisafi yurtiçi hâsıladan politik istikrara doğru nedensellik bulunmamaktadır. Bulgaristan ve Estonya'da ticari açıklık oranından politik istikrara nedensellik bulunmamaktadır. Ancak politik istikrardan ticari açıklık oranına nedensellik bulunmamaktadır. Litvanya ve Polonya ekonomilerinde tüketici fiyat endeksinden politik istikrara doğru nedensellik bulunmamaktadır. Politik istikrardan tüketici fiyat endeksine ise nedensellik bulunmamaktadır. Litvanya, Letonya ve Slovenya ülkelerinde Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkenden politik istikrara doğru nedensellik bulunurken, politik istikrardan, Avrupa Birliği'ne katılımı gösteren kukla değişkene doğru nedensellik bulunmamaktadır. Letonya, Estonya ve Slovenya ekonomilerinde işsizlik oranından politik istikrara doğru nedensellik bulunmamaktadır. Ayrıca Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Slovak Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya ekonomilerinde ise politik istikrardan işsizlik oranına doğru nedensellik bulunmamaktadır.

Yapılan panel nedensellik testi sonucunda, yalnızca politik istikrar ile işsizlik oranı arasında ülke bazında çift yönlü nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Avrupa Birliği üyeliği, ekonomilere, birlik içerisinde üretim faktörleri, mal ve hizmetlerde serbest dolaşım hakkı sağlamıştır. Atıl kapasite sorununun yaşandığı merkezi planlı sistemin sona ermesiyle, piyasa mekanizması tarafından kaynaklar, daha verimli olan ihracata dayalı sektörlerle yönlendirilmiştir. Ticari açıklık oranının artmasına bağlı olarak geçiş ekonomilerinde merkezi planlamanın yapısından kaynaklanan gizli işsizleri, sermaye yoğun teknolojiler yardımıyla verimli sektörlerle kanallandırmaktadır. İhracata dayalı büyümenin gerçekleştiği geçiş ekonomilerinde ortaya çıkan refah artışı, bireylerin politik istikrarın önemini kavramalarını sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aisen, A., ve Veiga, F. J. (2013). How Does Political Instability Affect Economic Growth?. *European Journal of Political Economy*, 29, 151-167.
- Aisen, M. A., ve Veiga, M. F. J. (2011). How Does Political Instability Affect Economic Growth?. *International Monetary Fund*. (No. 11-12).
- Arora, S. K. (1970). Economic Growth, Social Justice and Political Stability. *Economic and political weekly*, 1202-1210.
- Bayat, T., Kışman, Z.A., ve Taşar, İ. (2018). The Macroeconomic Determinants of Political Stability in Transition Economies After Collapse of Soviet Union, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 19, Sayı 1, 2018.
- Bozdağlıoğlu, E. Y. ve Evlimoğlu, U. (2018). Geçiş Süreci ve Makroekonomik Yapı: Seçilmiş Geçiş Ekonomileri Üzerine Bir İnceleme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (57), 37-56.
- Breusch, T. S., ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Choy, L. T. (2013). A Study of Political Stability in Malaysia: A Study about National Civilian Perception. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 8(4), 92-146.
- Cox, G. W., ve Weingast, B. R. (2018). Executive Constraint, Political Stability, and Economic Growth. *Comparative Political Studies*, 51(3), 279-303.
- Dunning, T. (2005). Resource Dependence, Economic Performance, and Political Stability. *Journal of conflict resolution*, 49(4), 451-482.

- Emirmahmutoglu, F., ve Kose, N. (2011). Testing for Granger Causality in Heterogeneous Mixed Panels. *Economic Modelling*, 28(3), 870-876.
- Hibbs, D. A. (1977). Political Parties and Macroeconomic Policy. *The American Political Science Review*, 71(4):1467-1487.
- Levine, L. (2013). Economic Growth and the Unemployment Rate. *Congressional Research Service*. <https://fas.org/sgp/crs/misc/R42063.pdf> (Erişim Tarihi: 18.12.2018).
- Nordhaus, W. D. (1975). The Political Business Cycle. *The Review of Economic Studies*, 42(2):169-190.
- Özdemir, D. (2018). Sovyetlerde Ekonomik ve Kurumsal Eşitsizliklerin Yansımaları. *Ataturk University Journal of Economics & Administrative Sciences*, 32(4).
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels.
- Pesaran, M. H., ve Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93.
- PRS Group. (2012). "International Country Risk Guide Methodology" <https://www.prsgroup.com/wp-content/uploads/2012/11/icrgmethodology.pdf> (Erişim: 13/12/2018).
- PRS Grup, <https://guides.library.upenn.edu/ICRGResearchersDatasets>.
- PRSGroup.(2018)."ICRGResearcher'sDatasets".<https://guides.library.upenn.edu/ICRGResearchersDatasets> (Erişim: 13/12/2018).
- Radu, M. (2015). Political Stability-a Condition for Sustainable Growth in Romania?. *Procedia Economics and Finance*, 30, 751-757.
- Rapach, D. (2003) "International Evidence on the Long-Run Impact of Inflation", *Journal of Money, Credit and Banking*, 35(1), ss.23-48.
- Speicher C. J. (1997). The Creation of an Entrepreneurial Class in Central Europe and Eastern Europe: Its Importance in Political and Economic Stability. *The Temple University*, Doktora Tezi, Philadelphia ABD.
- Şimdi, H. (2013). AB Üyeliği Eski Doğu Blok'u Ülkelerinin Dış Ticaret Yapılarını Nasıl Dönüştürdü? Bulgaristan Örneği. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1(3).
- Zheng, S. (2012). China's Political Stability: Global Comparisons. *Journal of Chinese Political Science*, 17(1), 1-13.